

Jack Goody,

Renaissances: The One or The Many?

Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 332 s.

“Yeniden Doğuş” anlamında ifade edilen Fransızca kökenli Rönesans terimi, genellikle 14. yüzyılda İtalya’da başlayıp, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa’ya yayılan bilim, edebiyat ve sanat alanlarındaki uyanışa yönelik bir hareketi ifade eder. İtalya’nın kuzeyinde başlayan, Avrupa’yı etkileyen ve önemli gelişmelere yol açan bu dönem, Fransız düşünürler tarafından bu şekilde adlandırılmıştır. Devrin “Yeniden Doğuş” sözcükleriyle tanımlanmasının nedeni, o dönemde iz bırakan iki önemli gelişmeden kaynaklanmaktadır. Bu iki gelişmeden ilki, Antik Yunan ve Roma eserlerinin yeniden doğuşu, diğeryse Orta Çağ boyunca süregelen durgunluğun, daralmanın sona ermesinde ve ilerlemenin sağlanmasında rol oynayan eleştirel düşünmenin etkin bir şekilde yeniden devreye girmiş olmasıdır.

Rönesans’ın, eski Yunan Edebiyatının ve bilimlerinin incelenmesi, matbaanın icadı, bilim adamlarının İtalya’ya göç etmesi, klasik İslâm bilim ve düşünce kaynakları ile birlikte Roma eserlerinin Latince başta olmak üzere diğer Avrupa dillerine çevrilmesi, coğrafi keşifler gibi etkenlerle, Avrupa’da, önce İtalya’da başlayan ve zamanla Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya, Hollanda gibi ülkelere kadar uzanan uzun soluklu bir harekete dönüştüğü bilinmektedir. Jack Goody de *Renaissances: The One or The Many?* adlı kitabında, İtalyan Rönesans’ının tarihteki önemini kabul etmektedir. Bu tarihsel sürecin etkileri ve sonuçları, tarihte üstlendiği rolü şöyle ifade etmektedir: “İtalyan Rönesans’ı “modernliğin” gelişmesinde sadece sanat ve bilim açısından değil aynı zamanda ekonomik gelişme ve kapitalizmin ortaya çıkışı açısından da çoğunlukla kritik bir an olarak görülmüştür. Hiç şüphe yok ki bu, tarihte, hatta dünya tarihinde kesinlikle önemli bir andır” (s.7). Ancak Goody, aynı kitabında, alışılmışın dışına çıkarak, diğer medeniyetlerin modernliğe katkısını irdelemekte ve Avrupa’nın modernlik konusunda, bilinenin tersine, bir öncü olmadığını, aksine diğer medeniyetlerin öncülüğü sayesinde Rönesans’ın gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

Goody’nin bu tezini, kitabın başlığına da yansıttığı görülebilir. Kitabın başlığından hareket edilirse, yazar sadece bir tane mi Rönesans var yoksa pek çok Rönesans’tan bahsedilebilir mi sorusuna açıklık getirmekte ve 14. yüzyılda İtalya’da başlayan; sanat, edebiyat, bilim gibi alanlarda ilerlemelere neden olan Rönesans’tan başka, Avrupa’nın dışında, diğer uygarlıklarda da kültürel ve sanatsal yönden gelişmeler içeren oluşumların sahne aldığını ifade etmektedir. “İtalyan Rönesans’ını modernliğin ve kapitalizmin anahtarı olarak görmüyorum.... Bence

kökünü sadece Müslümanların bilgisine değil hatta Hindistan'dan ve Çin'den etkileşime kadar geri gitmektedir. Kapitalizm diye bahsettiğimiz şeyin kökleri, malların ve bilginin değiş tokuşunun yapıldığı Tunç Çağı'ndan beri sürekli gelişen Avrasya yazınsal kültürüne dayanmaktadır”(s.7). “Bir tek İtalyan Rönesans'ı mı vardı? Tarihsel açıdan Avrupa için bakıldığında evet. Ama ya sosyolojik açıdan? ... Sosyolojik açıdan bakıldığında, bunu sadece bir Avrupa deneyimi olarak değil, tüm yazınsal kültürlerde ortaya çıkan ve hem geriye dönüp bakmayı hem de ilerlemeyi içeren olaylar dizisi olarak görmeliyiz” (s.241).

Kitabın içeriğine bakıldığında, yazarın ortaya attığı tezi savunabilmek adına farklı başlıklar altında ayrıntılı olarak ele aldığı bölümler göze çarpmaktadır. Bu bölümlerden birinde, Goody'nin, Avrupa'da tıp dünyasının Müslüman ve Yahudilerle, Hindistan ve Çin'le olan bağımlı irdelediği görülmektedir. Bir başka bölümde İslâmiyet'teki yeniden doğuşa yer verirken, Hindistan ve Çin'deki medeni gelişmeleri vurgulayan bölümlerle de savını desteklemektedir. Bu bölümler bilgi, sanat, tıp, teknoloji, ticaret gibi alanlarda ne gibi gelişmeler yaşandığını gözler önüne sermekte ve İslâm Dünyasında, Çin, Hindistan ve Yahudilikteki bu gelişmelerin de birer Rönesans olarak görülmesi gerektiğini kanıtlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Bu içerikten hareketle, Goody'nin 14. ve 16. yüzyılları kapsayan ve Avrupa'da gerçekleşen Rönesans'a yönelik gelişmeleri sadece Avrupa düzeyinde bir gelişim değil, Asya hatta Avrasya kökenli etkileşim, bu kökenlerden gelen gelişimin en üst noktaya ulaşması olarak gördüğü söylenebilir. Ona göre Avrupa, İslâm bilim insanlarının çevirdiği, –her ne kadar zaman zaman geliştirdiği ve eksiklerini tamamladığı veya hatalarını düzelttiği demese de– eski Yunan bilim ve edebiyatını tanımış, keşfetmiş, Pers ve Hint etkisinde kalarak Rönesans olarak adlandırılan sonuca ulaşmıştır.

Tıp dünyası açısından bakıldığında, Rönesans sonrası batının “Modern Bilim” olarak adlandırdığı gelişmelerden önce Çin'in büyük adımlar attığı bilinmektedir. Aynı şekilde Hindistan'ın da tıba yönelik önemli gelişmeleri mevcuttur. İslâm aleminin de, Avrupa için bir model oluşturan, tıbbi incelemelerin ve tedavinin yürütüldüğü “bimaristan” isimli hastaneleri geliştirdiği görülebilir. Goody'nin altını çizdiği üzere, Müslüman ve aralarında yaşayan Yahudi doktorların çalışmalarından hareketle Orta Çağ'da, sadece Yunan değil aynı zamanda Hint ve Çin kaynaklarından da edindikleri bilgiler düşünüldüğünde, bu alanda İslâm bilimi Avrupa'ya nazaran çok daha öndeydi. Burada göze çarpan bir diğer nokta, Avrupa'nın diğer üniversitelerinde Latince'nin ikinci bir dil olması gibi, ilk tıp okullarında da Arapça'nın ikinci mecburi dil olmasıdır (s. 44). Yazar, özetle,

Avrupa'daki tıbbi gelişmelerin Müslüman dünyadan etkilendikleri için Müslüman dünyanın bilgisinden hareketle geliştiği sonucuna varmaktadır.

Goody'ye göre, Gernet'in *History of Chinese Civilisation* adlı eserindeki verilere bakılırsa Çin'de kesinlikle bir Rönesans söz konusudur (s. 198). Goody İtalyan Rönesans'ını, sosyolojik açıdan bakıldığında, sadece Avrupa'da yaşanan bir deneyim olarak görmemekte, geriye dönüp bakmayı gerektiren, tüm edebi kültürlerde ortaya çıkan olaylar zincirinin bir parçası olarak görmektedir. Özetle, "Rönesans" olarak görülebilecek olayların, edebiyat, bilim ve sanat konusunda klasik eserleri inceleyen, bu eserlere dönüp tekrar bakan, geçmişten faydalanan her toplumda gerçekleşebilecek türde olaylar olduğunu savunmaktadır.

Goody, geçmişteki klasik eserlerin yeniden yorumlandığını söylemekle kalmayıp Rönesans özelliği gösteren olayların hem Asya hem de Avrupa tarihi boyunca pek çok kez gerçekleştiğini ileri sürmektedir: "Daha önceki zamanlarda, Avrupa'da Rönesans adı verilen ya da yeniden doğuş olarak adlandırılan başka örnekler de oldu. Bilim adamları, 8. ve 9. yüzyıllarda Şarlman Hanedanı Rönesans'ından, Latin şiirinin ve özellikle Aristo olmak üzere Yunan bilimine Müslüman kaynaklardan gelen teşvikle tıptaki ilerlemelere olan ilginin canlandığı, Bologna'da Roma kanunlarının incelendiği 12. yüzyıl yeniden doğuşundan söz etmektedir" (s.241-242). "Sanat tarihçisi Panofsky de 12. yüzyılda iki rönesans gördü... Bunlardan ilki güney Fransa, İtalya ve İspanya'da ortaya çıkmıştı ve klasik sanatın uyanışıydı. İslâmiyet, akademik bir konu olarak Avrupa'da tıbbın doğuşunu teşvik ederek bu gelişmede önemli rol oynadı." (s. 242).

Goody bu savlarıyla, 14. yüzyıl İtalyan Rönesans'ına öncülük eden çok sayıda yeniden doğuşun olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bunlardan biri de, Konstantinopol'ü ele geçiren ve sonrasında kendi Rönesans'ını yaşayan Türkler'dir. Goody bu eserinde, 1996'da yayınladığı *The East in The West*, 2006'da yayınladığı *The Theft of History* adlı önceki eserlerinde olduğu gibi, Avrupa'nın Avrupalı olmayan medeniyetlerin katkılarına ve etkilerine ne denli çok şey borçlu olduğunu dile getirmektedir. Hem yaptığı kendi atıflarıyla (s. 22) hem de kitabın arka sayfasındaki tanıtımdan anlaşılacağı üzere, Toynbee'nin (1954) de Goody ile aynı görüşleri savunduğu görülebilir. Ancak Toynbee'nin *A Study of History* aslı eserinden beri hiç kimsenin, Jack Goody'nin *Renaissances* adlı kitabında üstlendiklerini denemediği ifade edilebilir.

Aynı şekilde Nederveen Pieterse, Rönesans'ın birden fazla olduğu fikrinin Toynbee ve diğerleri tarafından daha önce tartışıldığını vurgulamakta ve Goody'nin bu vurguları öncekilere kıyasla daha güçlü yaptığını dile getirmektedir. Toynbee'nin yanı sıra Frank, Pomeranz, Hobson gibi yazarların da diğer kültür ve

medeniyetlere yönelik olumlu görüşlerini görmek mümkündür. Frank, *Reorient* (1998) adlı eserinde Asya ve Orta Doğu'daki ticaret, kültür ve birikimin ne denli derin ve kapsamlı olduğunu vurgularken, Pomeranz *Great Divergence* (2000) adlı eserinde Çin'in teknolojik yeniliklere olan katkısını dile getirmektedir¹

Rönesans uzmanı olan Burke, Rönesans'ın Latin ve Yunan kaynaklarına, bir başka deyişle binlerce yıl öncesine bir "geri dönüş" ve hatta antik kültürün taklit edilmesi hareketi olduğuna, Rönesans'ın Bizans ve İslâmiyet'le olan bağının görmezden gelindiğine değinmektedir. Ona göre, sadece bilim ve düşünce alanında değil, mimari alanda bile etkileşim söz konusudur. İslâm mimarisinde, Avrupa Rönesans'ına paralel mimari yapılar bulunabilmektedir. Diyarbakır'daki 12. yüzyıl yapımı camiinin dış cephesi bir Rönesans kilisesine ya da sarayına benzer, eski Roma zamanında yapılan klasik düzene uygun özellikler göstermektedir. Buradan hareketle, antik modellerden yeniden doğuş mu yoksa bir hayatta kalmadan mı bahsedilebilir, elbette tartışılabilir bir konudur².

Öte yandan, İtalyan Rönesans'ı öncesinde Avrupa'nın bin yıl boyunca karanlığa, barbarlığa gömülmediğini ve "Rönesans'ın Batı toplumunun kültürel dinamizminin başlangıcı değil; zaten birkaç yüzyıllık olan ileri bir uygarlığın son derece önemli bir yeniden yönlendişi" olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Nauert Haskins, Orta Çağdaki canlanmalar nedeniyle Rönesans teriminin 12. yüzyıl Rönesans'ı olarak kullanılmasını eleştirmekte, bu yüzyılın belirgin ayırt edici özelliğinin ve kültürel yenilenmenin sonraki tüm Avrupa uygarlığının mimarı olduğunu kabul etmemektedir³. Ona göre asıl Rönesans'ın 14. yüzyılda değil, 12. yüzyılda Fransa'da gerçekleştiğini savunmak kabul edilemez bir iddiadır ve Nauert'in görüşlerinin Goody'yi destekler nitelikte olmadığı görülmektedir.

Özellikle tarih derslerinde, okullarda okutulan ders kitaplarında her ne kadar Rönesans'ın başlama sebepleri olarak İslâm filozof ve bilim adamlarının çalışmalarının çevrilmesi ve bu yolla deneysel düşüncenin canlanması, matbaanın bulunmasıyla bilgi paylaşımının artması gibi sebeplere değinilse de, adı geçen çalışmalara bakıldığında, bu sebeplerin yüzeysel kaldığı ve gerektiği kadar vurgulanmadığı, bilindik Rönesans'ın dışında başka "yeniden doğuşların" var olduğu yönünde irdelemelerin yeterince söz konusu olmadığı ya da en azından bu olgu-

1 J. Nederveen Pieterse, "Many Renaissances, Many Modernities?" *Theory, Culture & Society*, 28/3 (2011), s.151.

2 P. Burke, "Jack Goody and The Comparative History of Renaissances," *Theory, Culture & Society*, 26/7-8 (2009), s.19.

3 C. G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*. (çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s.3-4.

nun yeterince tartışılmadığı, aydınlatılmadığı ve daha fazla irdelenmesi gerektiği sonucuna varmak mümkündür.

Rönesans dendiğinde akıllara çoğunlukla Batı'da bir uyanış, yeniden doğuş, çeşitli alanlarda modern anlamda ilerleme gelmekteyken, Goody'nin iddiasıyla bu hareketin temelinde İslâm dünyasındaki ya da Çin'deki gelişmelerin ve uygarlığın etkisinin yattığına dair vurguların yeterince yapılmadığı söylenebilir. Oysa ki Goody, Avrupa'nın aydınlanmasının, doğuya yönelmesi ve doğudan ilham alması sonucunda gerçekleştiğini söylemekte ve bu aydınlanmaların tek bir tane olmadığını altını çizmektedir.

Günümüzde, İtalya'da başladığı kabul edilen Rönesans'ın, İstanbul'da başladığına dair yorumlar ve bir nevi ipuçları da mevcuttur (NTV Tarih, 2012). Galata'daki Arap Camii'nin restorasyonu sırasında cami duvarlarında 14. yüzyıla ait fresklere ve mozaiklere rastlanması dünya sanat tarihini değiştirebilecek tartışmalara neden olarak ışık tutabilir. Resimler incelendiğinde figürlerin işlenmesi ve duyguların ifade edildiği şeklinin Rönesans döneminin özellikleriyle paralellik gösterdiği görülmektedir. O dönemde Cenevizlilere ait bir kilise olan Arap Camii'nde, Rönesans'ı etkileyen ve biçimleyen sanat geleneğine rastlanması Rönesans'ın başlangıcı İstanbul'da olabilir mi sorusunu akıllara getirmektedir. Bu durum Goody'nin Rönesans olarak adlandırılmamasına rağmen sosyolojik açıdan pek çok "yeniden doğuşun" var olduğu savını direkt olarak desteklemese de, en azından, hem tarihsel hem de sosyolojik açıdan Rönesans'ın tartışılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sadece, Avrupa'ya yayılan bu anlayışın Rönesans olarak adlandırılması, bireylerin eğitim sürecinde farklı medeniyetlerin de Rönesans boyutunda gelişmelerde bulduklarına dair tartışma ortamı oluşturulmaması ve yeterince ışık tutulmaması sebebiyle, Rönesans sözcüğü akıllara sadece Batı'daki gelişmeleri getirmektedir. Günümüzde, gerek lisede gerekse yüksek öğrenimde eğitim alan bireylere kaç Rönesans var diye sorulması halinde, sorunun cevabı olasılıkla "bir" olacaktır. Goody'nin ve kendisiyle aynı görüşleri paylaşan diğer yazarların eserlerinden sonra, dikkat çekici gelişmelere yol açan medeniyetlerin kendine özgü yaşadıkları önemli "yeniden doğuş"ları görmemek ya da tarihin derinliklerinde unutmak artık mümkün değildir.

Goody temelde bu çalışmasında, geçmişle gelecek arasında kuvvetli bir köprü kurulması gerektiğini gözler önüne sererek, Avrupa'nın modern yaşamın öncüsü olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Batı dışındaki kültür dünyalarından gelen araştırmacılar böylesi bir olguyu zaman zaman kısık sesle de olsa dile getirmeye çalışmışlardır. Ancak Batı dünyasının beşeri bilimler alanındaki ünlü araştırmacıları

arasında yer alan Goody tarafından bunun teyit edilmesi ya da başka bir ifadeyle, tutarlı ve sistemli bir şekilde ortaya konması, kültür ve medeniyetlerin ne kadar iç içe yaşadığını, daima alış-veriş ve etkileşim içinde bulduklarını⁴ bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Işıl Hasekioglu Turgut

4 Bu çerçevede, özellikle Osmanlılar ve Avrupa arasında tarihte yaşanan etkileşim alanlarının incelenmesine yönelik bir çalışma için bkz. S. Kenan, "Sosyal ve Kültürel Farkındalığın Sınırlarında Osmanlılar ve Avrupa" *Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim/ The Ottomans and Europe: Travel, Encounter and Interaction*. (ed. Seyfi Kenan, İstanbul: İSAM Yayınları), s. 13-64.